

शिक्षकहरूको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम एड दोस्रो वर्षको Ed.Ce-598 विषयको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

डेगिन्द्र प्रसाद सुवेदी

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०००५

त्रि.वि दर्ता नं. ९-२-२१४-६१०-९९

शैक्षिक वर्ष : २०७१/०७२

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

सुन्दरहरैँचा, मोरङ

२०७७

कृतज्ञता

प्रशुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग स्नातकोत्तर तह पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विषयको द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यो शोध शिक्षकहरुको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि शीर्षकमा केन्द्रित भएर गरिएको छ ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सहयोग प्रदान गरी अनुसन्धानको मार्ग प्रसस्त गर्नु हुने आदरणीय गुरु एवम् क्याम्पस प्रमुख चन्द्रमणि राई ज्यू र यस विभागका विभागिय प्रमुख श्री केशवराज भट्टराई ज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी मार्गदर्शन गरिदिनु भई अध्ययन कार्यलाई सफल पार्न सहयोग सल्लाह एवं कुशल निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु शोध निर्देशक भोजराज घिमिरे ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस अध्ययनमा सूचना संकलन गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने प्रअहरु, शिक्षक शिक्षिकाहरु, अभिभावकहरु र विद्यार्थीहरु प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै लेखन कार्यमा सहयोग गर्न समय प्रदान गर्ने परिवारका सदस्यहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै आवश्यक सल्लाह दिने गुरुहरु र प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा शोधकार्य गर्न सहयोग गर्ने व्यक्तिहरु प्रति पनि हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने टिना कम्प्युटर, सुकुना मोरङका प्रोपोराइटर यज्ञमणि निरौलालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

डेगिन्द्र प्रसाद सुवेदी

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस सुन्दरहरैँचा मोरङ्गको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत एम.एड.दोस्रो वर्ष Ed.Ce-598 को आवश्यकता पूरा गर्नका लागि शिक्षकहरूको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि नामक शोधपत्र तयार गरेको छु । यस अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीतिनियमहरूको पालना गरी तयार पारीएको छु । यस अनुसन्धानमा अघिल्ला अध्ययन अनुसन्धानलाई हुबहु नसारी आफ्नो भाषशैलिमा तयार पारिएको छु । यो शोधपत्रलाई अन्यत्र कुनैकार्यमा प्रयोग नगर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु ।

डेगिन्द्र प्रसाद सुवेदी

एम.एड.दोस्रो, वर्ष

शोधसार

शैक्षणिक अवस्थाप्रति शिक्षकको धारणा एवम् शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकको सन्तुष्टि पत्ता लगाउन 'शिक्षकहरूको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि'शीर्षक चयन गरी यो शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस अनुसन्धानको उद्देश्य शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिको अवस्था पत्ता लगाउनु, शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिलाई प्रभावपार्ने तत्वहरूको मूल्याङ्कन गर्नु र शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिमा देखिएका समस्याहरूको उपाय सुझाउनु हो ।

मोरङ जिल्ला सुन्दरहरैचा न.पा. अर्न्तगत पर्ने ४ वटा सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत १६ जना शिक्षकहरूलाई सुविधाजनक नमुना छनोट विधिबाट छनोट गरी अध्ययनगरिएको छ । यो अध्ययन मिश्रित विधि र ढाँचामा आधारित रहेको छ । अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक तरिकाले विश्लेषण गर्नुका साथै प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई परिमाणत्मक रूपबाट विश्लेषण गरिएको छ । शिक्षण पेशाप्रति शिक्षकहरूको धारणा एवम् पेशागत सन्तुष्टि पहिचान गर्नका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, तथा छलफल निर्देशिका लिईएको छ ।

अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाअनुसार शिक्षकहरूको शैक्षणिक अवस्था प्रति सकारात्मक धारणा रहेको छ । स्थायी शिक्षक सरह अन्य शिक्षकहरूलाई सेवा सुविधा नहुदाँ, निजामति सरह सरुवा र बहुवाको व्यवस्था नहुदाँ, सामाजिक प्रतिष्ठा प्रति, आधारभूत तहमा अध्ययन शिक्षकहरू र स्थायी बाहेक अन्य शिक्षकहरूशिक्षण पेशाप्रति असन्तुष्ट रहेको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ । अनुसन्धनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार महिला शिक्षकहरू,छोटो समय देखि शिक्षण पेसामा लागेका,स्थायी दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकहरू,माध्यमिक तहमा अध्यापनरत शिक्षकहरू शिक्षण पेशाप्रति सन्तुष्ट रहेका छन् । शिक्षण पेशाप्रतिको दृष्टिकोण सकारात्मक र नकारात्मक दुबै किसिमको रहेको छ । शिक्षण पेशाप्रति सन्तुष्ट हुने शिक्षकहरूको दृष्टिकोण सकारात्मक रहेको छ भने शिक्षण पेशाप्रति असन्तुष्ट हुने शिक्षकहरूको दृष्टिकोण नकारात्मक रहेको छ ।

यस अध्ययनमा शिक्षकहरूमा निजामति कर्मचारी सरह शिक्षकलाई पनि सेवा सुविधा बृद्धि गर्नुपर्दछ । शिक्षकलाई नयाँ नयाँ प्रविधिको ज्ञान र पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण तालिमको प्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्दछ । शिक्षक आफ्नो पेशाप्रति असन्तुष्ट हुनुका कारण पत्ता लगाई त्यसको सामधानमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

विषय सूची

छ

प्रतिबद्धता	ख
सिफारिस पत्र	ग
स्वीकृत पत्र	घ
कृतज्ञता पत्र	ङ
शोधसार	च
विषय सूची	छ
तालिका सूची	ज
चित्र सूचि	ट
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको महत्व	६
१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरू	७
१.५ अनुसन्धानका प्रश्नहरू	७
१.६ अध्ययनको परिसीमा	७
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा	
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन	८
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन	१०
२.३ पुनरवलोकनको उपादेयता	१२
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	१२
परिच्छेद तीन : अध्ययनको विधि र प्रक्रिया	
३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि	१४
३.२ जनसङ्ख्या, नमुना, र नमुना छनोट रणनीति	१४
३.३ अध्ययन क्षेत्र	१५
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका	१५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१६
३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया	१६

परिच्छेद चार : नतिजाको व्याख्या एंवम् विश्लेषण

४.१ शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिको अवस्था	१७
४.१.१ नमुना विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकको विवरण	१८
४.१.२ शिक्षण पेशाप्रतिको शिक्षकहरूको दृष्टिकोण	२०
४.१.३ सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२२
४.१.४ तहगत आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२४
४.१.५ नियुक्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्था	२७
४.२ शिक्षण पेशागतसन्तुष्टिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरू	२९
४.२.१ सेवाको प्रवृत्ति	३०
४.२.२ तलव सुविधा	३१
४.२.३ सरुवा र बहुवा	३३
४.२.४ तालिम	३६
४.२.५ शिक्षक प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोण	३८
४.२.६ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन	३९
४.३ शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिमा देखिएका समस्या समधानका उपायहरू	४०
४.३.१ निजामति कर्मचारी सरह शिक्षकलाई पनि बहुवा गर्नु पर्ने	४०
४.३.२ स्थायी शिक्षक सरह अन्य शिक्षकलाई सेवा सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने	४१
४.३.३ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन	४२
४.३.४ तालिमको प्रभावकारी रूपमा कार्यन्वयन गराउनु पर्ने	४२
४.३.५ शिक्षक प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोण सुधार गर्ने	४३
४.३.६ पुरस्कार	४४
४.४ प्राप्ति तथा सारांश	४४
४.४.१ प्राप्ति	४४
४.४.२ सारांश	४६

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुभाव

५.१ निष्कर्ष

४८

५.२ सुभावहरू

४९

५.२.१ नीतिगत तह

४९

५.२.२ अभ्यास तह

५०

५.२.३ अनुसन्धान तह

५०

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका १: नमुना शिक्षकहरूको सन्तुष्टिको विवरण	१८
तालिका २: सन्तुष्टि र असन्तुष्टिको अवस्थाप्रति शिक्षकहरूको धारणा	२३
तालिका ३: तहगत रूपम सन्तुष्टि र असन्तुष्टि हुने विभिन्न पक्षहरू	२६
तालिका ४: नियुक्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टि शिक्षकहरूको विवरण	२८
तालिका ५: सेवाको प्रवृत्तिका आधारमा सन्तुष्टि र असन्तुष्टि हुने तत्वहरू	३०
तालिका ६: शिक्षक र निजामति कर्मचारीको तलव सुविधाको तुलनात्मक अध्ययन	३२
तालिका ७: बहुवाको लागि सिफारिस गर्दा मूल्याङ्कन गर्ने पक्षहरू	३४
तालिका ८: पेशागत तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकहरूको विवरण	३७

चित्र सूची

चित्र १: अवधारणत्मक ढाँचा

१२

शिक्षकहरूको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि

अनुसुचि – क : नमुना छनोटमा परेका विद्यालयमा कार्यरत नमुना छनोटमा
परेका शिक्षकहरूको विवरण

क्र.स	विद्यालयको नाम	शिक्षकको नाम	योग्यता	सेवा	उमेर	तह
१.	श्री शिक्षा निकेतन मा.वि.					मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
२.	श्री पञ्चायत मा.वि					मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
३.	श्री साजिलाल मा.वि					मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
४.	श्री मृगौलिया मा.वि					मा.वि
						मा.वि
						मा.वि
						मा.वि

शिक्षकहरूको शिक्षण पेशाप्रतिको सन्तुष्टि

अनुसूचि - ख : विद्यालयको विवरण फारम

	छ	छैन	अवस्था
पुस्तकालय			
शौचालय			
चमेना गृह			
खेलमैदान			
कल वा धारा			
पार्किङ्			
स्वच्छ वातावरण			
फूलबारी			
शिक्षक बोर्ड			
सूचना पाटि			
रङ्गशाला			
वाल			
गेट			
मन्दिर			